

נתיבי-עם

סימן כה סעיף יג. ישנם ארבע¹ קדישים ושלוש קדושות...
ב. ח"ק ד'בְּרָכוּ' שאחר 'יִשְׁתַּבַּח'. ג. חצי קדיש שאחר תפלת י"ח...

סימן רלב. ואחר "אֲשֶׁרֵי..." אומרים ח"ק גם במנחה של תענית צבור. ובסידור 'תפילת ישרים' לא הזכיר בסדר תפלת מנחה של תענית צבור ח"ק זה, וטעו שחשבו שאין לומר ח"ק כפי הסדר הנזכר. ואחר שמחזירים הס"ת למקומו, אומרים שוב ח"ק כמו במנחה של שבת-קודש.

סימן תכג סעיף ב. וכשחל ראש-חודש בשבת קורים בספר השני מן "גְּבוּזִים הַשֶּׁבֶת..."² עד "וְנִסְכּוֹ"³ ואומר ח"ק.

עלי-נתיבים

גם הנתיבי-עם נמשך אחר מאות ואלפי ספרים⁴ שהשתמשו בביטוי זה חצי קדיש ואין פוצה פה שהתנגד לכך ולא נפל כאן שיבוש חלילה. ואין לנו אלא להלך אחר דברי הראשונים ולא להוציא עליהם לעז חלילה.

בספר מקור הברכות⁵ מרחיב ומבאר את סוגי הקדישים השונים וז"ל: הקדיש בעל ד' הפרקים, פעמים שהוא בא בכולם, ונקרא "קדיש שלם", ופעמים שהוא בא בב' פרקיו הראשונים בלבד ונקרא "חצי קדיש", וב' פרקים אלה הם עיקר הקדיש.

ובהמשך דבריו כתב שם את העקרון שע"פ נקבע מתי יאמרו קדיש שלם או חצי קדיש וז"ל: ועיקר תיקונו של הקדיש השלם הוא בזמן שהוא בא לחתימה ולסיום על שלפניו, ובמקום שהדבר הבא אחריו אינו זקוק כלל שלפניו. לעומת זה בא חצי קדיש במקום שאין התפילה שלפניו נגמרת עוד לעצמה, ושהבא לאחריו חשוב הוא או זקוק לשלפניו...

זאת אומרת שהביטוי חצי קדיש נאמר כן רק כדי להבדילו מהקדיש השלם, שזה נאמר בארבעה או חמשה פרקים וזה נאמר בשני פרקים ותו לא.

ואמנם במיעוט ספרים מצאנו שלושה ביטויים אחרים (להלן), י"ל: אלו ואלו דברי אלוקים חיים⁶ והרוצה ליטול יבוא ויטול, ומ"מ רוב סופרים וכותבים הלכו אחר הרוב המכריע שנקט כפי הביטוי השגור בפי כל חצי קדיש.

• קדיש קצר

בסדר טרויש⁷ - תפלת מנחה: קדיש קצר... תפלה בלחש כמו בשחרית...⁸,

¹ לשון נקבה. ונראה שכך י"ל, מכיון ש"קדיש" זה שמה של התפילה, וממילא: ארבע (תפילות) 'קדיש'.

² במדבר כח, ט.

³ במדבר שם, טו.

⁴ תקצר היריעה מהכיל את כל המקורות שהשתמשו בביטוי זה ואכמ"ל.

⁵ יעבץ, זאב בן זוסמאן, ברלין שנת תר"ע.

⁶ ע"פ הגמ' עירובין דף יג עמוד ב וכן גיטין ו ע"ב.

⁷ ר' מנחם ב"ר יוסף ב"ר יהודה חזן, היה מרבני העיר טרויש כמאה שנים אחרי תקופת רש"י.

⁸ סימן ט, תפילת מנחה של יום הכיפורים.

וכן וחוזר הס"ת לפני הארון... יהללו וגו', **קדיש קצר**, מוסף...⁹.
בספר המחכים¹⁰ : **קדיש קצר** לאחר פסוקי דזמרה, שכן דרך **קדיש** לבוא אחר קריאת פסוקים...
וכן בספר מנהג מרשלייאה¹¹ אומר שליח צבור: "אֲשֶׁרִי..." הוא וכל העם מיושב. ועומד שליח צבור ואומר: **קדיש קצר**.
וכ"כ האורחות חיים¹²: ואחר התחנות יאמר בשחר **קדיש קצר** ובמנחה קדיש שלם¹³.

• **קדיש חסר**

במחזור ויטרי¹⁴ בסדר שאחר קריאת התורה: ואחר שקראו כולן אומר **קדיש חסר** עד "דְאָמִינְן..." ועומד המפטיר...
בשו"ת בנימין זאב¹⁵ דן לגבי תפילת אבל בשבת ובר"ח וכתב, שאם יועיל **קדיש חסר**, כל שכן קדיש שלם ושאר התפלה שלימה שיתפלל הבן בשבת או בחול.

• **קדיש לעילא**

בספר אבודרהם¹⁶ ואומר שליח צבור **קדיש** עד **לעילא**¹⁷.
בשו"ת צדקה ומשפט¹⁸ ותמהני על מה שראיתי בסדור דפוס קושטנטינא ודפוס ויניצינא ושאר דפוסים שכתוב בהם בר"ח וחנוכה שקורים ג' בר"ח ואומר **קדיש לעילא**. הד' קורא בספר שני הפטרה ואומר **קדיש לעילא**, וזה תימה?
וכן בסידור בית עובד¹⁹ לגבי סדר התפילה ביום הפורים וז"ל: ואומר החזן **קדיש לעילא**, ואח"כ אומרים "אֲשֶׁרִי...", וקורין המגילה ומברך לפניו בלי "שְׁהַחֲיִינוּ"...

• **חצי / קצר / חסר / לעילא**

לגבי כל מילות הלוואי הנ"ל יש לומר שבאו לבאר דבר ביחס ל**קדיש** זה ולהבדילו מ**הקדיש השלם** ותו לא. ולכן '**קצר**' בא לומר שנוסח **קדיש** זה מקוצר (שני פרקים) מ**הקדיש השלם** הארוך והמורחב יותר עם כל פרקיו (ארבעה או חמשה).
וכן '**חסר**' בא לומר ש**קדיש** זה חסר (כמו הקדיש הקצר) ביחס ל**קדיש השלם**

⁹ סימן י, סדר התפילה לשמחת תורה.

¹⁰ ר' נתן ב"ר יהודה, חי במאה הי"ג.

¹¹ לר' משה ב"ר שמואל, נולד בתחילת המאה האחרונה לאלף השישי (בערך בשנת 1150). תפילה לימות החול עמוד 103.

¹² ר' אהרן ב"ר יעקב הכהן מנרבונה שבפרובנס, נולד באמצע המאה הי"ג. חלק א דין התחנות והמזמורים שאומרים אחר י"ח.

¹³ וכ"כ הכלבו סימן יא ובסימן מ, וכ"כ המטה משה, עמוד העבודה, דיני תחנון סימן רח. רש"י, סימן קסה.

¹⁵ סימן קסא בשם הגאון הר"י מקורביל. וכן הביא דבריו דרכי משה הקצר יו"ד סימן שעו אות ט. וע"ע בשו"ת דברי יציב חלק יורה דעה סימן רלו.

¹⁶ בחלק הקדיש ופירושו. ר' דוד ב"ר יוסף אבודרהם, חי בספרד במאה הי"ד.

¹⁷ ופירושו: עד "לעלא מן כל ברכתא... דאמירן בעלמא". ותו לא.

¹⁸ חלק אורח חיים סימן ט. רבי צדקה בן סעדיה חוצין, נולד בסוריה בשנת ה"א תנ"ט (1699), נפטר בבגדד בשנת ה"א תקל"ג (1773).

¹⁹ לרבי יהודה שמואל אשכנזי, הוצאת ליורנו, עמ' קעו.

המלא יותר עם כל פרקיו. וכן **קדיש לעילא** בא לתחום ולהגביל **קדיש** זה לאמרו עד "לעלא מן כל ברכתא... דאמירן בעלמא". ותו לא.

ואמנם נכון הוא, תיבת **קדיש** מקורה בארמית ופירושה 'קדוש'²⁰, וברור ופשוט הוא שאם השימוש בתיבה זו הוא ביחס לאל ב"ה לא שייך לומר וגם לא לחשוב על חסרון חלילה וכיו"ב.

אבל כאשר השימוש בתיבת **קדיש** הוא ביחס לתפילה (תפילת קדיש), הרי שכל מילות הלוואי הן בקשר אליה בלבד, ומכאן ברור שתפילה זו (קדיש) היא כמחצית ביחס לתפילה השלמה והארוכה יותר (הקדיש השלם) וכן לגבי שאר הביטויים כפי שנכתב לעיל. וכמו שראינו שרבים וטובים, ראשונים ואחרונים שהשתמשו במטבע לשון זה ללא חשש כל עיקר.

• **יהא שמייה רבא מברך**

ועל הכל יש לזכור, שעיקר הקדיש הוא מ"ש בגמ'²¹ : בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין: **יהא שמייה הגדול מבורך**, הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו ואומר: **אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך...**

וכן אמרו בגמ'²² : עלמא אמאי קא מקיים? א'קדושה דסידרא' וא'יהא שמייה רבא' דאגדתא...

ותרגומו : העולם, באיזו זכות מתקיים? בזכות שני דברים, על 'קדושה דסידרא', מה שתיקנו לומר אחר תפילת העמידה 'ובא לציון' פסוקי קדושה ותרגומם. וכן על מה שעונים הקהל: "**יהא שמייה רבא**" בכל שבת אחר הדרשה במילי דאגדתא.

נזכה להמשיך להודות, להלל ולקדש ש"ש ברבים, אכ"ר.

אברהם תורגמן, אפרת

טבת ה'תשע"ט

²⁰ כמו שמצינו למשל בדניאל ד, ה : ודי רוח אלהיו קדישין בה...

²¹ ברכות ג ע"א.

²² סוטה מט ע"א.